

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

عنوان:

بررسی مبانی حل تعارض اخبار نزد محدثان امامیه

استاد راهنما:

دکتر محمدعلی تجری

استاد مشاور:

دکتر زهرا اخوان صراف

نگارنده:

راضیه تبریزی زاده اصفهانی

زمستان 1387

تشکر و قدر دانی:

خدا را سپاس که ما را در راه تحصیل علوم اهل بیت قرار داد.

اما بعد لازم است سپاس بی پایان خودم را از

پدر و مادرم

ابراز دارم، که در طول تحصیلات من، زحمتهای فراوانی را متحمل شدند.

و نیز از همسر و اساتید محترم راهنما، جناب آقای دکتر تجری و مشاور، خانم دکتر اخوان

صراف، کمال سپاسگزاری را دارم.

تقدیم به:

پیشگاه حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه وآله) و اهل بیت علیهم السلام و میراث گران بهای ایشان، روایات.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

1. بیان مسأله تحقیق	2
2. اهداف تحقیق	2
3. ضرورت تحقیق	2
4. پرسشهای تحقیق	4
5. فرضیه‌های تحقیق	4
6. پیشینه تحقیق	5
7. روش تحقیق	8
8. محدودیتهای تحقیق	8
9. ویژگی‌ها و نوآوری تحقیق	9
10. مفاهیم تحقیق	9
1-10. مبانی	9
2-10. تعارض	10
3-10. محدثان	11
مقدمه	12

فصل دوم: اسباب اختلاف پدید آمده از فهم نصوص

- 15.....1-2. اسلوبهای ائمه در بیان احادیث
- 16.....1-1-2. بررسی اسلوب تعلیم
- 17.....2-1-2. بررسی اسلوب فتوا
- 18.....3-1-2. ویژگی‌های دخیل در اسلوب ائمه و نقش آن در تعارض روایات
- 18.....1-3-1-2. اسلوب فتوا
- 18.....1-1-3-1-2. توهم وحدت موضوع
- 21.....2-1-3-1-2. صدور فتوا براساس توانایی و استعداد مخاطب
- 24.....3-1-3-1-2. تکلم به زبان و لهجه مخاطب
- 26.....4-1-3-1-2. فتوا براساس اعتقاد مخاطب
- 27.....5-1-3-1-2. فتوا متناسب با روحیات مخاطب
- 28.....2-3-1-2. اسلوب تعلیم
- 28.....1-2-3-1-2. تدریجی بودن بیان احکام
- 29.....2-2-3-1-2. تغییر احکام به جهت نسخ
- 31.....3-2-3-1-2. تخییر در حکم
- 33.....2-2. استخدام صنایع ادبی در روایات
- 34.....1-2-2. استعاره
- 35.....2-2-2. کنایه
- 36.....3-2-2. مجاز
- 37.....4-2-2. توجیه

- 41..... 3-2. گستر دگی شریعت و محدودیت لغت عرب
- 43..... 1-3-2. حمل صیغه امر بر استحباب
- 44..... 2-3-2. حمل صیغه امر بر رخصت و رفع خطر
- 44..... 3-3-2. حمل صیغه نهی بر کراهت
- 45..... 4-3-2. حمل بر حالت ضرورت
- 46..... 4-2. تغییر مدالیل الفاظ
- 46..... 1-4-2. دستیابی به مفاهیم واژه‌ها در عصر صدور
- 47..... 2-4-2. عوامل تغییر مدالیل الفاظ
- 47..... 1-2-4-2. تحول زبان
- 50..... 2-2-4-2. خلط معنای لغوی و اصطلاحی

فصل سوم: اسباب اختلاف از سوی ائمه

- 53..... 1-3. مدارا
- 54..... 1-1-3. علت‌های بکار بستن مدارا از سوی ائمه (ع)
- 55..... 1-1-1-3. ظرفیت و اعتماد مخاطبان
- 56..... 2-1-1-3. غلات
- 57..... 1-2-1-1-3. اعتقادات غلات
- 57..... 2-2-1-1-3. اقدامات ائمه (ع) در برابر غلات
- 58..... 1-2-2-1-1-3. برخورد مداراتی با غلات

- 58.....2-2-2-1-1-3 معرفی سیمای غلات و پرهیز دادن شیعیان از آنان.....
- 59.....3-2-2-1-1-3 نفرین صریح و اظهار براءت از غلات.....
- 59.....4-2-2-1-1-3 تکذیب عقاید غلات، تصحیح عقاید شیعیان.....
- 60.....5-2-2-1-1-3 تفسیق و تکفیر غلات.....
- 60.....3-1-1-3 مقصران.....
- 61.....2-3 القای اختلاف از سوی ائمه(ع) برای مصلحت شیعیان.....
- 64.....1-2-3 بیان قول صاحب حدائق و ارزیابی آن.....
- 65.....2-2-3 اشکالات شیخ انصاری بر صاحب حدائق.....
- 69.....3-2-3 القا اختلاف از نظر مخالفان.....
- 69.....3-3 تقیه.....
- 70.....1-3-3 دلایل استفاده از تقیه.....
- 70.....1-1-3-3 حفاظت از شیعیان.....
- 71.....2-1-3-3 فتوا طبق مذهب مسائل.....
- 72.....3-1-3-3 تقیه از غیر هم‌مسلمانان.....
- 72.....4-1-3-3 تقیه از سلطه.....
- 75.....5-1-3-3 تقیه از غلات.....
- 75.....2-3-3 تقسیم‌بندی روایات مربوط به تقیه.....
- 78.....3-3-3 میزان تأثیر تقیه بر اختلاف روایات.....
- 81.....4-3 شیوه‌های کتمان از سوی ائمه(ع).....

- 82..... 1-4-3. توریه
- 83..... 2-4-3. اجتناب از ارائه پاسخ
- 84..... 3-4-3. ارائه پاسخ معکوس
- 86..... 4-4-3. استفاده از برهان خلف
- 87..... 5-4-3. استفاده از پاسخ‌های اقناعی

فصل چهارم: اسباب اختلاف از سوی راویان و ناقلان روایات

- 90..... 1-4. وضع و جعل
- 91..... 1-1-4. بررسی تاریخی وضع و جعل
- 93..... 2-1-4. اهداف جاعلان روایات
- 93..... 1-2-1-4. تشویق به نیکی‌ها و فضایل و بازداشتن از مفاسد
- 94..... 2-2-1-4. دگرگونی‌های سیاسی
- 94..... 3-2-1-4. عوامل فرهنگی
- 95..... 4-2-1-4. دنیامداری
- 95..... 5-2-1-4. انگیزه‌های قومی قبیله‌ای
- 96..... 3-1-4. انواع وضع
- 98..... 2-4. اسباب غیر عمدی اختلاف حدیث از سوی روات و ناقلان
- 98..... 1-2-4. زیاده
- 99..... 2-2-4. نقیصه و سقط

101 3-2-4 تصحیف
102 4-2-4 ادراج
104 5-2-4 تصحیح قیاسی (اجتهادی)
105 6-2-4 نقل به معنا
108 1-6-2-4 پیامدهای نقل به معنا
109 7-2-4 تقطیع
110 1-7-2-4 تقطیع کلام سائل
110 1-1-7-2-4 عدم خصوصیت در حکم امام
110 2-1-7-2-4 وضوح از کلام امام
111 3-1-7-2-4 آشنایی با جو فقهی
111 2-7-2-4 تقطیع در پاسخ امام
112 1-2-7-2-4 حذف جمله‌ای که از امام نبوده است
112 2-2-7-2-4 ذکر قسمت مورد نیاز از روایت
113 3-2-7-2-4 عدم ارتباط جمله با جملات قبلی
113 4-2-7-2-4 اعتماد به روایات باب
114 5-2-7-2-4 وضوح مطلب در پرتوی سایر مطالب
117 خاتمه
119 فهرست منابع و مآخذ
122 چکیده انگلیسی

فصل اول

کلیات

1- بیان مسئله

اختلاف و ناهمگونی روایات که پدیده ای است غیر قابل انکار، علل و اسباب متعددی دارد که شناخت آنها سودمند و در رفع تعارض تاثیر گذار است.

از سوی دیگر دانشمندان شیعه در حل تعارض اخبار دارای مبانی متفاوت و روشهای مختلف هستند. این تحقیق بر آن است که به بررسی و شناخت اسباب این اختلافات پردازد و در ضمن آن به طرح دیدگاههای محدثان و علمای اما میه در مباحث ارائه شده پرداخته است. علاوه بر این در بسیاری موارد نمونه های روشنی از روایات در تبیین منظور نگارنده کار گشا بوده است، که البته در ذکرشواهد نیز از کتب روایی بیشترین استفاده برده شده است.

2-اهداف تحقیق

مهمترین هدف این تحقیق، برداشتن گامی کوچک در فرآیند استنباط از متون شرعی است. مستنبط متون مقدس دین، مفسر باشد یا فقیه و یا حدیث پژوه، در برداشتهای خود از روایات با دسته ای از روایت متناقض روبروست، که کشف اختلاف آنها و شناسایی ریشه های تناقض می تواند سهم بسیار مهمی در فهم وی داشته باشد و این فهم خود زمینه ساز کشف قواعد و اصولی کلی در بهره مندی بهتر و بیشتر از مصادر تشریح گردد. علاوه بر این، شناخت علل اختلاف در روایات، راه را بر بسیاری از انحرافات و شبهات وارد بر احادیث خواهد بست.

3- ضرورت تحقیق

به نظر می رسد، پرداختن به این بحث به دو وجه قابل اهمیت است:

الف) مصونیت اخبار معصومین از تهافت و تعارض:

شیعه معتقد به عصمت اهل بیت بوده و آنان را دارای علم غیب می داند و چون علوم آنان از وحی سرچشمه گرفته، همه سخنان آنان نور بوده و نباید هیچ تفاوتی بین سخنانشان باشد از سویی دیگر تعداد زیادی از احادیثی که به دست ما رسیده با یکدیگر معارضند بنابراین باید به وجهی این دو مسئله را با یکدیگر جمع کرد. مسئله تعارض روایات در قرن چهارم و پنجم به عنوان یک مسئله کلامی جدی بین شیعه و اهل سنت بوده

است. که حساسیت مذهبی محدثان، متکلمان و فقیهان شیعه را برانگیخت و آنان را بر آن داشت تا برای حل این معضل فرهنگی و دفع طعن از مذهب خویش و رد مخالفان فرقه خود، دست به تالیف و نگارش‌هایی در این زمینه زنند.

شیخ طوسی (ره) در مقدمه کتاب «تهذیب الاحکام» اختلاف احادیث را شبیه ای کلامی دانسته است و شیوع این تفکر را در روزگار خود تا حدی دانسته که سبب شده برخی سبک مایگان اعتقادی به این دلیل از مذهب خود عدول کنند و به فرقه‌های دیگر بپیوندند. بنابراین به نظر می‌رسد انگیزه شیخ از نگارش تهذیب الاحکام و رفع اختلاف روایات یک انگیزه کاملاً کلامی بوده است.

به هر صورت دفاع از حریم اهل بیت و منزله دانستن ایشان از تناقض و دوگانه‌گویی یکی از اهداف پرداختن به این موضوع از سوی فقها و محدثان بوده است که البته اهمیت و رشد مباحث اصولی در دامان مباحث فقهی سبب شده تا مسئله تعارض اخبار به تعارض ادله در دانش اصول با عنوان «تعارض ادله» یا «تعادل و تراجیح» تبدیل شده و در قالب موارد به عنوان خاتمه مباحث اصولی جایگاهی ویژه داشته باشد.

ب) فهم صحیح از متون روایی:

از دیگر وجوه اهمیت بحث تعارض اخبار، دریافت صحیح مدلول روایت و به تبع، تاثیر آن در اجتهاد و استنباط احکام است به طوری که یکی از ابزارهای استنباط احکام شرع بشمار می‌آید. علاوه بر این دانستن اسباب اختلاف و راه‌های علاج آن در توحید آرا نزدیک شدن به صواب و حقیقت بسی مؤثر است و پیشینیان تبخّر در آن را نشانه رسیدن به مرتبه اجتهاد و جواز نشستن بر مسند فتوا دانسته‌اند.

برخی بحث از تعارض اخبار را جزو اخیر علت تامه و شرط غیر قابل انکار اجتهاد دانسته‌اند و بر نپرداختن از تعارض اخبار و ادله در کلمات شیخ انصاری (ره) و دیگران به عنوان مقدمات استنباط، چنین دلیل آورده‌اند که عذر امثال شیخ در عدم ذکر آن به عنوان مقدمات اجتهاد به این جهت بوده که در صدد استقصا و حصر موارد نبوده است.¹

اما دامنه اهمیت این بحث نه فقط مربوط به عرصه اجتهاد و استنباط فقیه و مجتهد که متعلق به پهنای وسیع استنباط نصوص معتبر یعنی روایات معصومان علیه السلام و قرآن و بلکه برخی از دلائل عقلی است که به فهمی صحیح و عمیق و در عین حال به دور از پیچیدگی‌های اجتهاد برای رسیدن به حجت الهی نه تنها در حوزه احکام، بلکه در حوزه‌های اعتقادی و کلامی و فقهی و تفسیری نیازمندند.

4- پرسشهای تحقیق

¹. محمد حسن آشتیانی، بحر الفوائد فی شرح الفرائد (قم: مکتبه آیت الله مرعشی نجفی، 1403ه.ق)، ص 142.

الف - پرسشهای اصلی :

- 1- اسباب اختلاف و ناهمگونی روایات چه مواردی هستند ؟
- 2- مبانی حل این اختلافها از سوی محدثان امامیه کدام است ؟

ب- پرسشهای فرعی :

- 1- میزان درك مخاطبان چه تاثیر عمده ای در اختلاف روایات دارد ؟
- 2- نقش ائمه علیهم السلام در اختلاف میان روایات چه میزان است ؟
- 3- آیا نسخه برداری و نقل روایات نیز ممکن است بر اختلاف در پاره ای از روایت دامن زند ؟

5- فرضیه های تحقیق

1- با بررسی تطبیقی برخی از روایات به ظاهر متعارض ، به این نتیجه می رسیم که اختلافات پدید آمده در بخشی از روایات، دارای اسبابی است که عدم توجه به آنها ممکن است شبهه دو گانه گویی و یا چند گانه گویی را از سوی اهل بیت علیهم السلام پدید آورد . در مجموع اسباب اختلاف روایات، که در این پژوهش به آن پرداخته شده است عبارتند است :

اسباب اختلاف ناشی از فهم نصوص ؛

اسباب اختلاف از سوی ائمه؛

اسباب اختلاف از راویان و ناقلان روایات ؛

که فهم نادرست از روایات در اثر فاصله زمانی میان معصوم و مخاطبان و یا عدم شناخت سبب صدور روایت و یا تغییر و تحولات کتب روایی شیعه ، در برخی موارد اقتضای چنین اختلافاتی را داشته است .

2- فرآیند فهم متن که فرآیندی است پیچیده، در صورتی که مولفهای آن رعایت نگردد به تصور اختلاف در روایات خواهد انجامید. در نظر گرفتن اسلوب ها و روشهای ائمه در بیان احکام ، توجه به کاربرد های اسلوب های بیانی عرب در متون روایی، فقر و محدودیت دامنه لغات عرب در برخی از واژگان و تغییر مدلولهای الفاظ، از جمله عوامل تاثیر گذار در فرایند فهم متن است که شناخت صحیح آنها، می تواند در از میان بردن تعارض روایات موثر باشد. علاوه بر این، بخشی از اختلافات روایات، از سوی ائمه بوده است که در قالب کتمان و به شکل بیان احکامی موقتی و غیر ثابت و یا استفاده از مجال توسعه در احکام بیان شده است. کتمان نیز دارای انواعی بوده است که از آن جمله می توان به مدارا ، القای اختلاف بین شیعیان و تقیه اشاره

کرد، شناخت روایات صادر شده در قالب کتمان و در نظر گرفتن انواع آن، می تواند بخشی از اختلافات روایات را از میان بردارد. و بالاخره بعضی اختلافات در روایات، به راویان و ناقلان با ز می گردد، که عدم دقت در نقل روایت و یا اشتباه در نسخه برداری و یا تقطیع روایت در زمان تدوین روایات در مجامع روایی، سبب عوارضی در روایات شده است. تصحیح قیاسی برای باز سازی روایات و مقابله روایات برای شناسایی روایاتی که نقل به معنا شده است و یا کامل کردن روایات تقطیع شده و یا اصلاح روایات از عوارض زیاده و نقصان و ادراج و تصحیف، مجموعه فعالیت‌هایی است که می تواند بخشی از روایات را از اختلاف و تعارض خارج کند.

6- پیشینه تحقیق

از آنجا که مسئله تعارض اخبار نتایج کلامی و فقهی بسیار دارد، از دوره های آغازین تاریخ اسلام، دغدغه ذهنی محدثان و متکلمان و فقیهان بوده است و برای حل آن تلاشهای بسیاری صورت گرفته است. نگاهی به پیشینه این موضوع، میزان اهتمام عالمان مسلمان را به آن نشان می دهد.

ذکر ابوابی با عنوان «اختلاف الحدیث»²، «وجوب الجمع بین لاحادیث المختلفه و کیفیه العمل بها»³، «علل اختلاف الاخبار و کیفیه الجمع بینها»⁴، و..... در جوامع حدیثی شیعه نشان دهنده مطرح بودن جدی مسئله تعارض اخبار در قرون نخستین تاریخ اسلام است. عالمان شیعی از همان زمان دست به تحریر نوشته هایی در این زمینه زده اند، که از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

یونس بن عبد الرحمن (ق 2)⁵،

محمد بن ابی عمیر (م 217ق)⁶،

واحمد بن محمد بن خالد برقی (م 280ق)⁷، که هریک کتابی با عنوان «کتاب اختلاف الحدیث» تالیف

کرده اند.

² محمد بن یعقوب کلینی، کافی (تهران: دار الکتب الإسلامیه، 1365)، ج 1، صص 62-69.
³ حر عاملی، وسائل الشیعه (قم: مؤسسه آل البیت علیهم السلام، 1409ق)، ج 18، صص 75-89.

⁴ محمد باقر مجلسی، بحار الانوار (بیروت: مؤسسه وفاء، 1404ق)، ج 2، صص 219-255.

⁵ محمد بن حسن طوسی، فهرست (قم: مؤسسه نشر فقاہت، 1417ق)، ص 181.

⁶ احمد بن علی نجاشی، رجال (قم: مؤسسه نشر اسلامی، 1417ق)، ص 230.

⁷ محمد بن حسن طوسی، فهرست (نجف: مکتبه مرتضویه، [بی تا]، ص 20 و 55.

عبد الله بن جعفر حمیری (ح 290ق)⁸،

و محمد بن احمد بن داوود (م 368ق)⁹، که هر کدام با نگارش کتابی با عنوان «الحدیثین المختلفین» در این زمینه آثاری بوجود آورده اند.

کتاب «استخراج المراد من مختلف الخطاب» از محمد بن احمد بن جنید (413ق)، نیز در این موضوع نگارش یافته است¹⁰.

همچنین کتاب «جواب المسائل فی اختلاف الاخبار» از محمد بن محمد بن نعمان عکبری (شیخ مفید) (م 413ق) به این بحث پرداخته است¹¹.

احمد بن عبد الواحد بن احمد البزاز (423ق) نیز «کتاب الحدیثین المختلفین» تالیف کرده است¹². سوگمندها، به نظر می رسد تمامی این نوشتارها از میان رفته و فقط نام آنها در کتب فهرس باقی مانده است.

گسترده ترین تالیف محدثان شیعی در این زمینه، کتاب «الاستبصار فی ما اختلف من الاخبار» نوشته شیخ طوسی (385-460ق) است.

وحید بهبهانی (م 1305ق) نیز کتاب «الجمع بین الاخبار المتعارضة» را در این موضوع تالیف کرده است. نکته قابل توجه اینکه، جز اثری که در سالهای اخیر با عنوان اسباب اختلاف حدیث انتشار یافته است، تا کنون اثر مستقلی با این عنوان چاپ نشده است بلکه تنها استقرای ناقصی، از سوی برخی از علمای علم اصول در لابلای مباحث اصولی «تعداد و ترجیح» بیان شده است.

منشا فعالیت های امروزی در این بحث به شهید صدر باز می گردد. وی به طور خلاصه اسباب اختلاف را در هشت عامل خلاصه می کند¹³. امام خمینی (ره) نیز در رساله «التعداد و الترجیح» خود به شش سبب از اسباب اختلاف با عنوان «مناشی اختلاف الأدله» اشاره می کنند¹⁴. استاد جعفر سبحانی نیز با اشاره به ضرورت آشنایی با اسباب اختلاف روایات بر فقیه و مجتهد، هفت سبب را از اسباب اختلاف ذکر می کند¹⁵. اما آیت الله سیستانی در بررسی اسباب اختلاف در روایت دو دیدگاه ارائه داده است:

⁸. احمد بن علی نجاشی، رجال، ص 152؛ ابو القاسم خویی، معجم رجال الحدیث (قم: منشورات مدینه العلم، 1403ه.ق)، ج 14، ص 331.

⁹. همان، 272.

¹⁰. محمد بن حسن طوسی، فهرست، ص 134.

¹¹. احمد بن علی نجاشی، ص 399.

¹². همان، ص 87؛ محمد محسن تهرانی (آقا بزرگ)، الذریعه (بیروت: دار الاضواء، 1403ه.ق)، ج 6، ص 378.

¹³. محمد باقر صدر، بحوث فی علم الاصول (قم: موسسه دائرة معارف فقه اسلامی، 1405ق)، ج 7، صص 29-41.

¹⁴. روح الله خمینی، التعداد و الترجیح (تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، 1375)، ص 8.

¹⁵. جعفر سبحانی، المحصول فی علم الاصول (قم: موسسه امام صادق علیه السلام، 1415ق)، ج 4، صص 429-437.

1- دیدگاهی که در آن اسباب اختلاف را به داخلی و خارجی تقسیم می کند¹⁶.
2- دیدگاه جدید ایشان که در آن اسباب اختلاف را به سه دسته کلی تقسیم می نماید و برای هر یک از دسته ها به ذکر انواع می پردازد، این سه دسته عبارتند از:

اسباب اختلاف ناشی از فهم نصوص؛

اسباب اختلاف از سوی ائمه؛

اسباب اختلاف از سوی نقله و نساخ؛

لازم به ذکر است که دسته بندی جدید ایشان چاپ نشده است و به شکل جزوه درسی موجود است، گرچه اسباب اختلاف در مباحث قبلی ایشان ذکر شده است و در دسته بندی جدید قرار گرفته است¹⁷.
جدیدترین آثار انتشار یافته در این خصوص کتاب «اسباب اختلاف الحدیث» از محمد احسانی فراست، که به بررسی پدیده اسباب اختلاف روایات پرداخته است¹⁸، نیز کتاب «مبانی رفع تعارض اخبار از دیدگاه شیخ طوسی» از سید علی دلبری که به بررسی مبانی رفع تعارض اخبار از منظر شیخ طوسی در دو کتاب تهذیب و استبصار پرداخته است¹⁹.

در این رساله سعی شده است با استفاده از دسته بندی جدید آیت الله سیستانی، به بررسی اسباب اختلاف پرداخته شود، البته پس از بیان اجمالی و دربرخی موارد مفصل اسباب، با رویکرد فقه الحدیث و تاریخ حدیث و سپس برای بیشتر اسباب به ذکر مثالهایی از روایات متعارض و نقش اسباب در اختلاف آنها پرداخته شده است.

7- روش تحقیق

روش استفاده شده در این پژوهش، کتابخانه ای، تحلیلی و توصیفی است. در این روش، زمینه های تعارض روایات بررسی شده است و سپس با جمع آوری روایات به ظاهر متعارض، به تحلیل زمینه های بروز اختلاف در دسته های روایات پرداخته شده است.

¹⁶ . علی سیستانی، الرافد فی علم الاصول (قم: مکتبه آیت الله سیستانی، 1414ق)، ص 217.

¹⁷ . اساس کار این پایان نامه بر دیدگاه ایشان استوار گردیده است، چنانکه در مباحث آینده خواهد آمد.

¹⁸ . محمد احسانی فرنگرودی، اسباب اختلاف الحدیث (قم: دارالحدیث، 1427ق).

¹⁹ . سید علی دلبری، مبانی رفع تعارض اخبار از دیدگاه شیخ طوسی (مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی، 1386).

8- محدودیتها و دشواریهای تحقیق

در تدوین این رساله محدودیتهای و دشواریهای زیر قابل ذکر است :

- 1- همانطور که گذشت، در آثار محدثان شیعه و همچنین دانشمندان فقه و اصول، مساله به شکل خاص مطرح نشده و لذا از دشواریهای این پژوهش، استفاده از متون روایی و سایر کتب حدیث و اصول و فقه است که در ضمن مباحث خود اشاراتی غیر مستقیم به اسباب اختلاف و یا مباحث مربوط به آن داشته اند.
- 2- کمبود منابع و مقالات تحقیقی در این زمینه، از دیگر مشکلات کار به شمار می رفت .

9- ویژگیها و نوآوری های تحقیق

نوآوری تحقیق در چندین جهت است که اشاره وار بیان خواهد شد:

- 1- تقسیم بندی اسباب : این دسته بندی که بر اساس نظر آیت الله سیستانی بوده است در نوع خود بی نظیر است ، زیرا همان طور که اشاره شد ، این بحث از سوی تعداد اندکی از دانشمندان مورد مطالعه بوده است که در این میان ، هیچ دسته بندی دیگری به جز دو دسته بندی ایشان در اسباب به چشم نمی خورد و سایرین تنها به ذکر موردی اسباب پرداخته اند . البته در کتاب «اسباب اختلاف الحدیث» که اخیراً چاپ شده است ، اسباب با ترتیبی خاص ارائه شده است که حاکی از دسته بندی آنها نزد مولف است .
- 2- بیان دیدگاهها : تلفیق و مقابله مباحث فقه الحدیث در موضوع اسباب اختلاف با آرا و نظرات علمای اصول و فقه در برخی موارد ، نشان از آن دارد که نگارنده در پی نشان دادن رد پای مباحث فقه الحدیث در آثار اصولی است .

10- مفاهیم تحقیق

در این پژوهش بررسی مفاهیم مبانی و تعارض لازم به نظر می‌رسد.

10-1-مبانی:

جمع مبنا و به معنای «بناشده» می‌باشد و در اصطلاح به مجموعه باورهای پایه و اصول موضوعه‌ای اطلاق می‌شود که در جای خود بین یا مبین یا مدلل است. و در معنای دیگری به آنچه اصل جواز برداشت متن و کیفیت آن بدان متکی است نیز اطلاق می‌شود.

به طور کلی دو مبنا و راهکار برای علاج و حل اختلاف در روایات وجود دارد: علاج اثباتی و علاج ثبوتی.

علاج اثباتی، عبارت است به کارگیری شیوه‌هایی برای جمع روایات مختلف که این روشها علمی است و می‌تواند مبنای علمی و عملی واقع شود و به همین دلیل علاج اثباتی قابل استناد در مقام عمل و فتواست و در مباحث تعادل و ترجیح اصول فقه، تنها به علاجهای اثباتی اشاره شده است. قوام علاج اثباتی - دلالتی، بر پایه جمع عرفی است.

علاج ثبوتی، عبارت است از لحاظ هر وجه ممکن که به واسطه رعایت و اعمال آن، دو حدیث مختلف می‌توانند در عالم واقع، صادق باشند. در این مبنا، برای از بین بردن اختلاف روایات مانند علاج اثباتی تنها به بحثهای دلالتی اکتفا نمی‌شود و از سایر روشها نیز که در رفع اختلاف موثر است، استفاده می‌گردد.²⁰

مراد از مبانی در این پژوهش مبانی ثبوتی رفع تعارض اخبار است، گرچه در مواردی استفاده از مبانی ثبوتی به مبانی اثباتی خواهد انجامید، به طور مثال اگر چه در نظر گرفتن اسلوب تعلیم یکی از مبانی ثبوتی حل تعارض اخبار است اما از رهگذر این مبنا به جمع عرفی حمل عام بر خاص و یا مطلق بر مقید می‌رسیم.

²⁰ همان، ص 39 و 40.